

Отримано: 29.08.2014 р.

Прорецензовано: 12.09.2014 р.

Прийнято до друку: 25.09.2014 р.

Миськів Г. В. Дослідження етапів становлення кредитного ринку України / Г. В. Миськів // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'ячук. – Острогор: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 26. – С. 67–72.

УДК: 336.77

JEL-класифікація: E.44

Миськів Галина Василівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва
ПВНЗ «Європейський університет» Львівська філія

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано виділення шести етапів розвитку кредитного ринку України, кожен з яких формується з допомогою сукупності чинників: макроекономічних, нормативно-правових або соціально-політичних. Для кожного етапу притаманні певні характерні риси. Автор досліджує виокремлені періоди опираючись на кількісні та якісні показники функціонування кредитного ринку України.

Ключові слова: кредитний ринок, банки, небанківські фінансові установи, кредит, етап розвитку.

Мыскив Галина Васильевна,

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и предпринимательства
Львовского филиала ЧВУЗ «Европейский университет»

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭТАПОВ СТАНОВЛЕНИЯ КРЕДИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ

В статье обосновано выделение шести этапов развития кредитного рынка Украины, каждый из которых формируется за счет совокупности факторов: макроэкономических, нормативно-правовых или социально-политических. Каждому этапу присущи определенные характерные черты. Автор исследует выделенные периоды исходя из количественных и качественных показателей функционирования кредитного рынка Украины.

Ключевые слова: кредитный рынок, банки, небанковские финансовые учреждения, кредит, этап развития.

Galina Myskiv,

PhD, Associate Professor, Associate Professor of Economics and Business PVNZ «European University» Lviv Branch

RESEARCH OF UKRAINE CREDIT MARKET'S FORMATION STAGES

The article substantiates the allocation of six stages in the development of the Ukraine credit market, each of which is formed by the totality of factors: macroeconomic, legal and socio-political. For each stage characterized some specific features. The author examines allocated periods relying on quantitative and qualitative indicators of the functioning of the Ukraine credit market.

Keywords: credit market, banks, non-bank financial institutions, credit, stage of development.

Постановка проблеми. Кредитний ринок – це складний структурований економічний простір, утворений з окремих сегментів: ринку державного кредиту, ринків банківського та міжбанківського кредитування, ринків небанківського та міжгосподарського кредитів. А тому досліджуючи становлення кредитного ринку у хронології від початку здобуття незалежності України до сьогодні, варто розглядати його як комплексне утворення, тобто в розрізі розвитку усіх його складових елементів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні вчені досить багато уваги приділяють дослідженню кредитного ринку та його розвитку. Зокрема динаміка та тенденції кредитування в Україні впродовж певного періоду досліджені у наукових працях: Барановського О., Бормотова М., Васюренка О., Вовчак О., Гребеник Н., Д'яконової І., Заруби О., Івасіва Б., Морозової О., Рогожнікової Н., Рудь Л., Карасика О., Кириченка О., Ковальової З., Лютотою І., Павлової Л., Поляка Г., Ходаківської В., Чайковського Я. тощо.

Однак комплексного дослідження формування та розвитку кредитного ринку України в розрізі усіх його сегментів досі проведено не було. Так само як і не обґрунтовано етапів розвитку цього ринку.

Мета і завдання дослідження. Виділити та обґрунтувати етапи розвитку кредитного ринку України від проголошення незалежності держави.

Виклад основного матеріалу. Становлення кредитного ринку в Україні, відбувалося одночасно із становленням та розвитком національної економіки та ринкових механізмів.

Грунтуючись на науковому аналізі статистично-економічної інформації та на основі дослідження літературних джерел, ми виокремили низку етапів розвитку кредитного ринку в Україні:

- I етап – 1991-1996 рр. Зародження інституційної структури кредитного ринку.
- II етап – 1997-1999 рр. Перша фінансова криза.
- III етап – 2000-2006 рр. Зростання кредитного ринку. Нарощування кредитної експансії.
- IV етап – 2007– до IV кв. 2008 рр. Кредитний бум.
- V етап – IV кв. 2008 р. – 2009 рр. – Друга фінансова криза. Занепад розвитку кредитного ринку.
- VI етап – 2010р. – і до теперішнього часу. Відновлення кредитного ринку. Зростання.

Кожен з виділених етапів формувався під впливом сукупності чинників, що, загалом, сприяли або гальмували становлення кредитного ринку. Детальний розгляд визначених періодів проведемо з точки зору інституційної структури кредитного ринку та його кількісних параметрів.

I етап формування кредитного ринку розпочався разом із проголошенням незалежності України, якій у спадок від СРСР залишилась командно-адміністративна система управління економікою та кризовий стан народного господарства.

Для цього періоду характерним був активний розвиток ринку банківського кредитування, який почав формуватися разом із становленням банківської системи держави. Саме впродовж 1991-1996 рр. були створені перші українські банки, сформувалася дворівнева банківська система, було прийнято закон України «Про банки та банківську систему», відбулася перереєстрація комерційних банків в Українській республіканській книзі реєстрації банків, пройшли періоди «буму новостворених банків» (1992-1993рр.) та банкрутства неефективних банків (1994-1995 рр.).

Загальна кількість банків на кінець 1995 року становила 230 проти 73 на кінець 1992 року: з них – 2 державні банки, а 228 – комерційні. Із 1994 року на фінансово-кредитному ринку України почали працювати 12 банків з іноземним капіталом. Обсяг кредитів, наданих комерційними банками в економіку України, на кінець 1995 року становив 303427 млрд. крб. та зріс у 124,6 раз до обсягу кредитів 1992 року (2435 млрд. крб.) [16].

Водночас важкий стан економіки та недосконалість розвитку банківського кредитування, зумовили розвиток ринку державного кредиту та ринку міжгосподарського кредитування.

Так, у 1992 році у Державному бюджеті України було заплановано 10 000 млн. крб. на надання державного кредиту, у 1993 році – 108 565 млн. крб., у 1995 році – 700 000 млн. крб., а у 1996 -100 000 млн. крб. [13].

Міжгосподарське кредитування, як один із сегментів кредитного ринку, проявилось у зростанні дебіторської заборгованості, яка на початку 1993 року становила 1777,5 млрд. крб., на поч. 1994 р. – 99338,5 млрд. крб., а вже на поч. 1996 р. – 2225019,6 млрд. крб., тобто за чотири роки її обсяг зріс у 1251 раз [16].

1992 рік вважається також роком початку діяльності міжбанківського кредитного ринку – 31 березня 1992 року НБУ здійснив першу кредитну емісію. Загалом у 1992 році НБУ надав комерційним банкам кредитів на загальну суму 670 млрд. крб. [1].

В цей же час відбуваються перші спроби налагодження функціонування кредитних спілок, правовий статус яких було визначено Указом Президента України від 20 вересня 1993 р. «Про тимчасове положення кредитних спілок в Україні». Однак цей нормативний документ визначав діяльність кредитних спілок як громадських організацій, а не фінансово-кредитних установ.

У вересні 1996 року в обіг було введено національну грошову одиницю – гривню, яка стала важливим стимулюючим чинником економічного розвитку та спонукала розвиток кредитного ринку.

У 1996 році обсяг кредитів, виданих комерційними банками України склав 5457 млн. грн., в тому числі у національній валюті – 4103 млн. грн. та 1354 млн. грн. в іноземній валюті. Темп приросту наданих кредитів у 1996 році до 1995 року становив 133,8% [17]. Національним банком України у 1996 році було надано кредитів на міжбанківському ринку на суму 5805 млн. грн., що склало 132,1% від обсягу 1995 року [17].

Таким чином, основними чинниками, що впливали на формування кредитного ринку у 1991–1996 рр., були макроекономічні: економічна криза (1992-1993рр.), яка супроводжувалася гіперінфляцією, наявність в обігу рубля і купоно-карбованця (до 1992 року), відсутність повноцінної національної валюти (до 1996 року), недосконала законодавча база регулювання кредитного ринку, тощо.

Характерними рисами I етапу стали зародження та первинне формування інституційної структури кредитного ринку: створення перших українських банків, створення НБУ, початок діяльності міжбанківського кредитного ринку, створення перших кредитних спілок, залучення іноземного капіталу у банківську систему України.

II етап розвитку кредитного ринку припав на період 1997-1999 рр. – роки першої фінансової кризи, внаслідок якої були знівельовані усі позитивні тенденції розвитку кредитного ринку, досягнуті за попередні роки, та завдано значного руйнівного впливу на систему кредитування.

Перш за все, криза негативно вплинула на фінансовий стан комерційних банків, як основних кредитних інститутів, та проявилася у банкрутстві та ліквідації значної їх кількості: впродовж 1996-1999 рр. було ліквідовано 48 банків. Окрім того, криза призвела до падіння темпів приросту обсягів наданих кредитів в економіку держави. Якщо у 1996 році приріст кредитів, наданих в економіку, становив 261,7%, то у 1997 році – 133,7%, 1998 році – 133,8%, а у 1999 році – 121,6%. Обсяг наданих кредитів в економіку у 1999 р. становив 30138 млн. грн. [17].

Характерними рисами II етапу стали: великі обсяги втрати капіталу банками, зниження довіри до банків, високий рівень проблемних кредитів, банкрутство неефективних банків, зростання обсягів міжбанківського кредитування.

Подолання фінансової кризи ознаменувало III етап розвитку кредитного ринку, який тривав упродовж 2000-2006 рр. та характеризувався формуванням законодавчої бази для функціонування небанківських фінансових установ, значним зростанням обсягів банківського, міжбанківського та небанківського кредитування.

Визначальним чинником піднесення розвитку кредитного ринку стало стабільне економічне зростання економіки країни у період з 2000 по 2005 рр. про що свідчить

Активне зростання економіки (середньорічне зростання ВВП становило 8,3%) та ресурсної бази банків посприяли тому, що саме із 2000 року почався активний щорічний приріст надання кредитів комерційними банками в економіку України. Станом на кінець 2006 року загальний обсяг заборгованості за кредитами, наданими банками України становив 245 226 млн. грн. [18] та зріс порівняно із обсягом наданих кредитів у 2000 році (19 244 млн. грн.) [17] у 12,5 раз.

Позитивний вплив на розвиток міжбанківського кредитного ринку у 2001 році мало впровадження кредитів овернайт натомість ломбардних кредитів та впровадження НБУ обов'язкових резервів з активних операцій банків. Станом на кінець 2006 р. обсяг наданих кредитів на МБКР становив 514187,3 млн. грн. [4].

Впродовж III етапу вагомий вплив на розвиток кредитного ринку України справило прийняття низки законодавчих актів. Так, у 2001-2003 рр. було прийнято закони, що регламентували розвиток ринку небанківських кредитів, а саме:

□ «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» (№ 2299 від 15 березня 2001 р.);

□ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (№ 2664 від 12 липня 2001 р.);

□ «Про кредитні спілки» (№ 2908 від 20 грудня 2001 р.);

□ «Про фінансовий лізинг» (N 1381-IV від 11.12.2003р.) тощо.

Також у 2002 році було створено Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України (ДКРРФПУ) на підставі Указу Президента № 1153/2002 від 11 грудня 2002 року.

Прийняття законів України у 2001-2003 рр. спонукало активізацію розвитку небанківського сегменту кредитного ринку. На кінець 2006 року у Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 116 фінансових компаній, з яких [11]:

□ 28 надавали позики, загальний обсяг яких на кінець 2006 р. склав 251,4 млн. грн. проти 19,9 млн. грн. станом на кінець 2004 р.;

□ 25 надавали послуги фінансового лізингу (загальний обсяг угод лізингу становив 9,8 млн. грн. станом на кінець 2006р.);

□ 29 надавали послуги факторингу, загальний обсяг яких на кінець 2006 р. склав 141,0 млн. грн. проти 7,3 млн. грн. станом на кінець 2004 р.

Станом на кінець 2006 року в Україні було зареєстровано та працювало 315 ломбардів. Загальна сума кредитів під заставу, виданих ломбардами впродовж 2006 року становила 1522,4 млн. грн. [11].

На кінець 2006 року в Україні працювало 764 кредитні спілки, які протягом 2006 року надали кредитів на загальну суму 4 254,0 млн. грн. [12], що на 3542,2 млн. грн. або у 6,0 раз більше обсягу наданих кредитів 2004 року (711,815 млн. грн.) [19]

Отож, характерними рисами III етапу стали: прийняття низки законодавчих актів для вдосконалення функціонування кредитного ринку, значне нарощування обсягів активів банків, зростання обсягів кредитування економіки, звикання населення «жити в борг», розвиток ринку небанківських кредитів.

IV етап – з 2007 року до IV кв. 2008 р. – характеризується як кредитна експансія або «кредитний бум», визначальним чинником якого став стабільний розвиток економіки із постійним зростанням ВВП.

Банківська система знаходилася у стадії гіперзростання. Станом на кінець 2008 року, банківську систему України формували 198 банків, які надали кредитів у національну економіку на суму **734,02 млрд. грн., що було у 1,7 раз більше рівня 2007 року** [3]. Основною передумовою зростання кредитних операцій банківської системи стало залучення короткострокових коштів на зовнішніх ринках. На початку 2008р. 38,7% валового зовнішнього боргу України припадало на банківські установи, а вже на початок 2009 р. – 38,8% або 39 млрд. дол. США. [14].

Інтенсивне зростання обсягів банківських кредитних операцій у 2007–2008 рр. призвело до «кредитного буму» на міжбанківському ринку. Загальний обсяг наданих кредитних ресурсів на міжбанківському кредитному ринку на кінець 2008 року становив 1141859,5 млн. грн. при середньорічній середньозваженій відсотковій ставці 13,9%, що перевищило обсяг 2005 р. (322279,2 млн. грн.) [2,3,4] на 354,3% або на 819 580,3 млн. грн.

Активізувався також і ринок небанківських фінансово-кредитних установ. Так, станом на кінець 2008 року функціонувало [7]:

- 193 фінансових компаній, які надали фінансових кредитів за рахунок власних коштів на суму 170,45 млн. грн.;
- 208 лізингодавців, які уклали договорів у 2008 році на суму 7,74 млрд. грн.;
- 47 фінансових компаній у 2008 році мали право надавати послуги факторингу, загальний обсяг яких склав 1,4 млрд. грн. та зріс майже у 10 раз порівняно із обсягом 2006 року;
- 821 кредитна спілка, які у 2008р. надали кредитів у обсязі 5572,8 млн.грн., що перевищило рівень 2006 р. (2596,7 млн.грн.) у 2,14 раз [6];
- 315 ломбардів, які протягом 2008 року видали кредитів під заставу майна на суму 2,13 млрд.грн. [7].

Розвивалися і ринок держаного та міжгосподарського кредитування. Обсяг кредитів, наданих із Державного бюджету у 2008 році становив 5 311,9 млн. грн. проти 3 705,2 млн. грн. у 2007 році. Разом з тим, обсяги дебіторської заборгованості у 2008 році зменшилися до 692 205,2 млн. грн., порівняно із 726514,6 млн. грн., у 2007 році, що засвідчило покращення розрахункової дисципліни між підприємствами та підтвердило зростання їх дохідності.

Характерними рисами IV етапу стали: надмірне зростання обсягів наданих кредитів, найбільші обсяги вкладених коштів у банківські та небанківські фінансові установи, низькі відсоткові ставки за кредитами, активний розвиток іпотечного кредитування та кредитування в іноземній валюті.

V етап розвитку кредитного ринку припав на кінець 2008 – 2009 рр. – роки світової фінансової кризи в Україні.

Основними чинниками розвитку кредитного ринку на цей період стали кризові явища в економіці та відсутність довіри населення і юридичних осіб до банківських та небанківських фінансових установ.

Характерними рисами V етапу розвитку кредитного ринку стали:

1. Зменшення обсягів наданих в економіку кредитів у 2009 р. на 1,5% від 2008 р. – до 723,3 млрд. грн. [3].
2. Зростання вартості кредитів – середньозважена річна процентна ставка за кредитами 2009 р. становила 18,3%. (у 2008 році – 16,0%) [3].
3. Зростання частки проблемних кредитів, яка у 2009 р. становила 8,83% проти 3,71% у 2008 р., тобто збільшилася на 5,12 п.п або у 2,4 раз [3].
4. Скорочення обсягів наданих кредитів на міжбанківському кредитному ринку у 2009 році до 596378,7 млн. грн., проти 1141859,5 млн. грн. – на кінець 2008 р., тобто у 1,91 раз [4].
5. Скорочення обсягів кредитування кредитними спілками у 2009 р. порівняно із 2008 р. на 45% (від 5572,8 млн. грн. до 3 909,10 млн. грн.) [5].
6. Зростання кількості ломбардів до 373 ломбардів у 2009 році проти 315 у 2008 р. та зростання обсягів наданих ними кредитів під заставу – у 2009 році до 3505,0 млн. грн. (на кінець 2008 року – 2134,5 млн. грн.) [8].

VI етап розвитку кредитного ринку, який розпочався із 2010 року, пов'язаний із процесами відновлення ринку роздрібногo кредитування, відмінною рисою якого став фокус на сегменті нецільових незабезпечених кредитів.

Вже із 2011 року почалося зростання обсягів наданих кредитів – 825 320 млн. грн. (станом на початок 2012 року), а на початок 2014р. – вже було надано 911402 млн. грн. кредитів в економіку України.

Фінансова криза відобразилася також на кількості комерційних банків України. Так, станом на початок 2009 року працювало 184 комерційні банки, на початок 2011 року – їх було вже 176, а на початок 2014 року кількість банків знову збільшилася до 180 [3].

Знаковим для поточного етапу розвитку кредитного ринку є посткризове відновлення та активізація небанківського кредитування.

Найбільше із фінансової кризи 2008-2009рр. отримали користі факторингові компанії та ломбарди, темпи зростання кредитів яких становили за досліджуваний період (2013р./2009р.) – 629,5% та 238,8% відповідно.

Швидкими темпами розвивається і кредитування фінансових компаній, загальний обсяг кредитів яких на кінець 2013 року становив 4462,4 млн. грн., порівняно із 135,5 млн. грн. у 2009 році [9].

Однак до докризових показників обсягів кредитування так і не повернулися кредитні спілки: у 2008 році їх кредити становили 5572,8 млн. грн., а у 2013 році – 2576,2 млн. грн., тобто скоротилися у 2,2 рази. Визначальним чинником стало зниження довіри населення до цих небанківських установ внаслідок їх дискредитації під час кризи [10].

Характерними рисами VI етапу стали: повернення коштів у банки, зниження вартості кредитів, зростання обсягів кредитування, розширення кількості кредитних програм, відновлення ринку небанківського та іпотечного кредитування тощо.

Висновки. Дослідивши формування кредитного ринку від проголошення незалежності України і до сьогодні, ми виокремили шість етапів його розвитку, опираючись, переважно, на кількісні та якісні показники діяльності сегментів кредитного ринку.

Для кожного виокремленого етапу притаманними є низка чинників, які і визначали розвиток кредитного ринку на певному етапі та впливали на його завершеність. Опираючись на проведений аналіз показників функціонування кредитного ринку, нами було виділено характерні риси для кожного з етапів розвитку ринку, що стали ключовими при обґрунтуванні розподілу на етапи.

Фундаментальні засади розвитку кредитного ринку було закладено впродовж I етапу (ринки банківського, міжбанківського, державного та міжгосподарського кредитування) та III етапу (ринок небанківських кредитів) розвитку. Впродовж решти етапів – кредитний ринок вдосконалювався та набував більш чітких форм функціонування.

Література:

1. Гребеник Н. І. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики. Стаття перша. Становлення монетарної політики в незалежній Україні / Н. І. Гребеник // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 12-22.
2. Національний банк України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.bank.gov.ua
3. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]: Дані НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807
4. Основні показники стану міжбанківського кредитного ринку. [Електронний ресурс]: Дані НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580
5. Підсумки діяльності кредитних спілок, інших кредитних установ та юридичних осіб публічного права за 2010 рік. [Електронний ресурс]: Дані Державного реєстру фінансових установ. – Режим доступу : www.dfp.gov.ua/733.html.
6. Підсумки діяльності кредитних спілок, інших кредитних установ та юридичних осіб публічного права за 2006, 2008 роки. [Електронний ресурс]: Дані Державного реєстру фінансових установ. – Режим доступу : www.dfp.gov.ua/733.html
7. Підсумки діяльності фінансових установ фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2008 рік. [Електронний ресурс]: Дані Нацкомфінпослуг. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/pidsumky_FK8.pdf
8. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2009 рік. [Електронний ресурс]: Дані Нацкомфінпослуг. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2009.pdf
9. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2013 рік. [Електронний ресурс]: Дані Нацкомфінпослуг. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV%D0%BA%D0%B22013.pdf
10. Підсумки діяльності кредитних установ за 2013 рік. [Електронний ресурс]: Дані Нацкомфінпослуг. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV%D0%BA%D0%B22013.pdf
11. Поточний стан справ у діяльності фінансових компаній, лізингодавців та ломбардів (за підсумками 2006 року). [Електронний ресурс]: Дані Нацкомфінпослуг. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/Finkomp_2006.pdf
12. Поточний стан справ у секторі кредитних спілок України (за підсумками 2006 року). [Електронний ресурс]: Дані Нацкомфінпослуг. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/KRSP_2006.pdf
13. Про Державний бюджет на 1992 (1993, 1994, 1995, 1996) рік. Закон України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws

14. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>
15. Розмір облікової ставки Національного банку України у 1994-2014рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SSU001.html
16. Статистичний щорічник України за 1995 рік. Державний комітет статистики України. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 1996 р. – 572 с.
17. Статистичний щорічник України за 2000 рік. Державний комітет статистики України. – Київ : ТОВ «Август Трейд», 2001. – 558 с.
18. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики України. – Київ : ТОВ «Август Трейд», 2007. – 552 с.
19. Фінансовий стан та розвиток кредитних спілок у 2004 році/ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/KC_2004.pdf